

MILAN V. DRÁPELA

KOMENSKÉHO MAPA MORAVY Z ROKU 1664

Autor více než dvou set různých knih, pojednání apod., Jan Ámos Komenský, je též tvůrcem rukopisné předlohy dnes nejvyhledávanější mapy Moravy. Ačkoliv o významu jeho osobnosti a literárním odkazu bylo již mnohé napsáno, nacházíme stále nové tituly, takže jeho dílo sotva bude úplně poznáno a doceněno. Podobně je tomu i u jeho mapy Moravy.

Za nejstarší a tedy původní rytinu Komenského mapy Moravy se považuje Visscherova¹ tisková deska signovaná Abrahamem Goosem, jejíž titul, umístěný vpravo nahoře, zní „MORAVIAE NOVA ET POST OMNES PRIORES ACCURATISSIMA DELINEATIO. auctore I. A. Comenio.“ Vpravo dole má vyryto „Noviter edita, à Nicolao Iohannide Piscatore. Anno Domini 1627.“ Na dalších vydáních z této rytiny je pak pozměněn pouze letopočet na 1630, 1633, 1645 a 1664 (dále jen KMM *A 1a, b, ... až e* — viz Zapletal 1963, str. 9). Vedle tohoto posledního vydání z r. 1664 byla tato mapa tištěna také s pozměněným impressem „NOVITER EDITA, Anno Domini 1664“ (dále jen KMM *P*), kterou objevil K. Kuchař ve Wroclawi teprve v roce 1961 (Kuchař 1962; 1963, str. 11). Vzácný výtisk z této tiráže KMM *P*,² shodný s vřatislavským výtiskem, je uložen v mapově katedry geografie na přírodovědecké fakultě University J. Ev. Purkyně v Brně spolu s dalšími deseti tisky KMM z jiných, přibližně stejně velkých rytin a se dvěma KMM z rytin menších.

Měl jsem možnost srovnat výtisky KMM *P* s KMM *A 1e* a z téže rytiny KMM *A2*.³ Svoji vnější podobou budí na první pohled zdání, že pocházejí z jedné a téže tiskové desky. Z rozdílů v rozměrech kresby — u KMM *P* 504×352 mm a u KMM *A 1e* 517×360 mm — nelze ještě usuzovat, že výtisky pocházejí z různých rytin, ačkoli v úvahu připadající různá srážka papíru při měditisku a při rozdílném druhu papíru je mimořádná. Podrobným prostudováním výtisků jsem však zjistil celou řadu odchylek, které je možné rozdělit do tří skupin:

1. odchylky v celkové úpravě rytin,
2. odchylky v popisu z grafologického a gramatického hlediska,
3. odchylky ve vlastním obsahu mapy.

Ad 1. Nejnápadnějším znakem obou rytin KMM typu *P* a *A* (*A 1a až e*, *A2*, *A3*) je pás pohledů na města Polnou, Olomouc, Brno a Znojmo, který je umístěn nad kresbou vlastní mapy. Přestože jsou na obou rytinách v celkové koncepci shodně provedeny, vzájemný poměr délek jednotlivých oválů a mezer mezi nimi je rozdílný, jak je zřejmé z tabulky 1 a 2.

Uvedené hodnoty, zvl. v procentuálním vyjádření podílů délek, nám ukazují, že na rozdíl od výtisku KMM *P* jsou na KMM *A 1e* zkráceny ovály měst Polné a Znojma ve prospěch Olomouce a Brna, kteréžto ovály jsou naopak prodlouženy.

Dvojice oválů pohledů Polné a Znojma a dvojice oválů Olomouce a Brna mají téměř shodné rozměry — a také mezery mezi nimi jsou vyrovnané (po 0,6 % délkového rozměru rámu mapy → pro srovnání šířky mezer u KMM *P* jsou 1,3; 0,3; 0,4; 0,2 a 1,4 % délkového rozměru rámu mapy). Odlišně je pojata též výplň mezi ovály pohledů Olomouce a Brna (obr. 1a, 2a). U těchto dvou pohledů na KMM *A 1e* byly také prodloužením vodorovné osy oválů přikresleny okraje, viz např. kostel Nanebevzetí Panny Marie v Brně (obr. 1b, 2b) a rytina pohledů je v detailech propracovanější. Menší odchylky jsou též ve výzdobě dedikace a titulu, zvl. na jeho levém okraji. Novic je na této KMM *A 1e* vnější ozdobný rám, který na KMM *P* zcela chybí (obr. 2c).

Tabulka 1

Délka vodorovné osy oválů pohledů měst a mezer mezi nimi v mm

KMM	—	Polná	—	Olom.	—	Brno	—	Znoj.	—	Celkem	
<i>P</i>	6,7	106,5	1,7	141,8	1,8	140,0	1,0	108,3	7,2	515,0	mm
<i>A 1e</i>	3,2	107,9	3,2	148,9	3,3	147,5	3,1	108,5	3,2	528,8	mm

Tabulka 2

Délka vodorovné osy oválů pohledů měst a mezer mezi nimi v %

KMM	—	Polná	—	Olom.	—	Brno	—	Znoj.	—	Celkem	
<i>P</i>	1,3	20,7	0,3	27,5	0,4	27,2	0,2	21,0	1,4	100,0	%
<i>A 1e</i>	0,6	20,4	0,6	28,2	0,6	27,9	0,6	20,5	0,6	100,0	%
<i>A 1e—P</i>	-0,7	-0,3	+0,3	+0,7	+0,2	+0,7	+0,4	-0,5	-0,8	0,0	%

Ad 2. Rytec při rytí písma na tiskové desce KMM *P* nedodržel jednotný sklon, velikost, stínování písmen a také rozestup mezi nimi. Naproti tomu písmo na KMM *A 1e* působí mnohem estetičtějším dojmem, můžeme říci kaligraficky — viz na příkladu popisu Velkých Losin (obr. 1c, 2d). Na obou výtiscích KMM *P* i KMM *A 1e* je podepsán rytec A. Goos; i o tomto podpisu platí výše uvedené — zatím co na výtisku KMM *P* je písmo rozházené, *G* je hranaté (obr. 3a), na KMM *A 1e* je propracované, písmeno *G* zvl. ve spojení s počátečním *A* tvoří harmonický celek (obr. 3b). Kromě odchylek v psaní písma je tu celá řada oprav a doplňků.⁴ Na KMM *A 1e* je oproti KMM *P* dalších 30 názvů: *March, Mladkow, Der Brandt, Gesenck, Wirbenthal* (obr. 2e), dále *Branicz, Piltsch, Heraltitz, Grätz Hradetz, Bečzwa flu., Semetín m., Leskove, Kossatetz, Holeschow, Žeranowitz, Zlin, Rusawa flu., Rohatetz, Nesyt, Teyax, Iaromeritz, spilberg, B. Rausinow, Raytz, Stražisko, Czechy, Kossyr m., Olssany. Temenitz a Března flu.* Dále je na KMM *A 1e* vyměněných, opravených nebo doplněných 126 písmen a diakritických znamének, převážně háčků, potom čárek a teček,

1. Ukázka Komenského mapy Moravy z r. 1664 typu P.

Ad 3. Na předchozí navazují odchylky v obsahu mapy. Na KMM A 1e je celkem 156 doplněných a opravených značek sídel, z toho 13 nově vyznačených značek popsaných sídel, např. Vrbna a Jablonného n. O. (obr. 2f) a 48 nepopsaných sídel, tyto hlavně podél toku řeky Moravy v úseku Šumperk—Tovačov. Dále jsou na tomto výtisku doplněny značky zlatých dolů u Hostýna (Soják — Demek — Prošek 1962) a stříbrných dolů v Jeseníkách západně od Vrbna (obr. 2g). Z fyzických prvků obsahu mapy jsou doplněny lesy v pramenné oblasti Svratky a severovýchodně od Boskovic, značka vinic u Dobříkova pěti symboly a dva méně významné doplňky vinic u Trenčína a jižně od Boršic, doplněny jsou též pastviny⁵ hlavně v Moravskoslezských Beskydech a v Jeseníkách (např. obr. 2h). Dokreslen je tok Moravy jižně od Starého Města (obr. 2i) a jsou doplněny vyvýšeniny jižně od Poličky a u Mírova. K podstatnému přepracování horopisu došlo u Hostýnských a Vsetínských vrchů a severně od Valašského Meziříčí až po Radhošť. V Hrubém Jeseníku byl opraven hlavně Králický Sněžník (obr. 1d, 2j). Konečně jsou na výtisku doplněny zemské hranice západně od Nového Města

2. Ukázka Komenského mapy Moravy z r. 1664 typu A 1e.

na Moravě, dále na Moravici mezi Karlovou Plání a Moravskou Hartou (?) a mezi Slovenskem (býv. Uhrami) a Slezskem.

Kdyby výtisky KMM P a KMM A 1e pocházely z jedné a téže tiskové desky, musel by být přeryt u jednoho z nich všechen popis, pohledy měst, včetně dalších doplňků a oprav, uvedených v bodech 1–3. Srovnej též např. počet čárek stínování u jednotlivých vyvýšenin na obr. 1 a 2. Toto přerytí nepadá v úvahu u KMM A 1e, protože výtisky z rytiny A byly vydávány již v roce 1627 (KMM A 1a a další), ale též po roce 1664 v nedatovaném vydání N. Visschera (KMM A2) a ještě později Petrem Schenkem ml. KMM A3); výtisk KMM P je z roku 1664.⁶ To znamená, že byly dvě tiskové desky. Druhé nezvratné zjištění je, že jedna rytina byla předlohou druhé. Toto zjištění vyplývá ze shodné koncepce mapy a z téměř věrného napodobení všech prvků obsahu mapy.

Podle vrocení na mapách by logicky plynulo, že tisková deska KMM P, ze

kteřé dosud známe výtisky pouze z r. 1664, byla vyryta podle předlohy KMM A, tedy později. Abraham Goos zemřel roku 1643.⁷ Před tímto rokem mohl rýt tuto tiskovou desku sám A. Goos, po tomto roce by pocházela od jiného rytce.⁸

a) *Goos* b) *Goos*

3. a) jméno rytce vyznačené na KMM P, b) jméno rytce vyznačené na KMM A 1e.

vých oválů a posunul je tak, že mezery mezi nimi jsou nepravidelné (viz tab. 1 a 2)? To bylo dosti pracné. Proč vykreslil pouze výplň mezi Olomoucí a Brnem (obr. 1a) jinak než na KMM A, kdežto ostatní výplně jsou provedeny shodně s typem A, kde jsou všechny stejné (obr. 2a)? Tím celkový vzhled mapy značně utrpěl. Na KMM A je názvosloví provedeno graficky velmi čitelně a můžeme říci bezchybně. Proč tedy na rytině P začal rýt název jednou od začátku a nedokončil, např. *Iaro, H atd.*, jindy opět od konce, např. *opyn, ow*, a nedokončil? Proč zkomolil některé názvy, jako např. *Piscíná, B. Sowpnetz, Koblj atd.*, které na KMM A jsou správně uvedeny jako *Pisečná, B. Sowinetz, Kobilj* (viz od 2)? Proč nevynechal prázdné místo tam, kde „zapomněl přerýt“ značku sídla např. na vodním toku, názvy sídel, pohoří atd.? Proč přepracoval — zhoršil — vyjádření horopisu prakticky pouze západně a jižně od Radhoště, a proč je Králický Sněžník na obou rytinách naprosto odlišně proveden (obr. 1 d, 2 j)? Proč do KMM P vnesl chyby a nepřesnosti v obsahu i popisu, když na většině plochy mapy je patrná pečlivost a jistota v kresbě. Tyto nedostatky nelze snad ani klást na vrub jeho pomocníka, pokud jakého měl, protože odchylky jsou v celé ploše u různých prvků obsahu mapy.

Jestliže však byla rytina typu A ryta podle rytiny pro KMM P, měl rytec možnost opravit různé nepřesnosti. Mohl doplnit partie, které na rukopisné předloze nemohl přečíst nebo byly neúplné, např. na KMM P je pouze *Iaro, H, opyn, ow*, atd., podle opraveného tisku mohl na rytinu A vyrýt již celé *Iaromeritz, Holeschow, Chropyň, B. Rausinow*. Podle připomínek, doplňků a oprav mohl správněji přerýt již zmiňovaný Králický Sněžník atd. Mohl na toku Dřevnice vynechat místo pro značku sídla Zlín a tuto doplnit, rovněž tak v dalších případech (viz ad 2 a 3). Měl rytou předlohu, podle které si mohl lépe rozvrhnout pás pohledů tak, aby kresba byla vyvážená (viz tab. 1 a 2). — To jsou hlavní příčiny, proč soudím, že rytina pro výtisk KMM P byla předlohou pro zhotovení rytiny typu A. Potom by KMM P pocházela ze starší rytiny než KMM A a tedy z původní tiskové desky.

Domnívat se, že by původní rytinu opatřil některý jiný rytec jménem A. Goose, je nepravděpodobné a nelogické. Pokud se týče rytiny typu A, je možno na základě znalosti množství výtisků z různých vydání KMM A předpokládat prakticky s jistotou, že byla zhotovena ve Visscherově kartografické dílně. Tam také pracoval Abraham Goos. Proč by tedy u Visscherů někdo jiný imitoval na tiskové desce KMM A A. Goosův autogram, když tento měl před sebou ještě 17 let života? Jsem toho názoru, že obě tiskové desky ryl A. Goos⁹ také proto, že je na obou rytinách uveden jako rytec; v té době se snažil každý, ať již to byl vydavatel nebo kreslič či rytec, uvést svoje jméno i na vydáních nepůvodních. Dále zastávám tento názor proto, že z grafologického hlediska nesou písmena A, g, M, W a w (s ohledem na vývoj rukopisu) společné znaky jednoho rukopisu, i když

je to u tiskacího písma značně problematické tvrdit. Rovněž vypracování obou rytin, včetně uvedených odchylek, se zdá být provedeno jednou rukou: tvar a velikost vyvýšenin i způsob jejich stínování, tzn. síla, počet a směr čárek prakticky shodný (s výjimkou Jeseníků a některých vyvýšenin, zvl. na východní Moravě — viz pozn. 8). Též zákres vodních toků, umístění značek sídel apod., jejich tvar atd., rozmístění popisu (vyjma Lidečko a Habr) jsou téměř úplně stejné.

Domnívám se, že J. Á. Komenský navštívil Nizozemsko v r. 1622 nebo krátce poté¹⁰ (Láznička 1946), předložil J. N. Visscheru-Piscatorovi svůj rukopis mapy Moravy a dohodl její vydání. Vyhotovení tiskové desky se ujal A. Goos, velmi pečlivý a přesný pracovník se smyslem pro jemné rytiny — parerga, avšak písmo mu činilo jisté potíže. Rytinu provedl přesně podle předlohy a doplnil vkusně uměleckou výzdobou již v r. 1623, nejpozději 1626. Výtisk z této rytiny byl pak patrně předložen ke „korektuře“ některému Čechovi, ale nejspíše přímo J. Á. Komenskému, když byl na podzim roku 1626 v Haagu s poselstvím u Fridricha Falckého a navštívil pravděpodobně též Visschera-Piscatora. Tuto domněnku zdůvodňují opravy diakritických znamének, např. *Dobrzikow* — *Dobřzikow*, *Dewejhrad* — *Děwějhrady* apod., dále opravy, které se vyskytují jen v poměrně úzkém pruhu na severovýchodní Moravě (tato partie nebyla opravena podle žádné dosud existující mapy Moravy nebo Slezska jiných autorů) a podle kterých by se snad dala rekonstruovat Komenského cesta po Moravě r. 1623—1626. Tato cesta mohla vést ze Slezska přes Radhošť po toku Dolní a Horní Bečvy na Hostýn, podél toku Rusavy k řece Moravě a odtud proti proudu až k pramenné oblasti řeky Moravy a do Jeseníků (nebo v opačném směru). Tuto část Moravy měl tedy v živé paměti a v tomto pruhu kolem uvažované trasy cesty je na mapě soustředěno také maximum oprav a doplňků.¹¹

Mezitím A. Goos vyryl asi řadu dalších map apod., získal též rutinu v zrcadlovém popisu na tiskových deskách. Když viděl toto množství oprav a doplňků (viz odchylky v bodech 1—3) a věděl, že je schopen lépe popisovat, také jej možná mrzelo rozvržení a provedení pásu pohledů měst, na kterém si asi zakládal, dohodl se s vydavatelem, že nebude provádět opravy na dosavadní tiskové desce, ale že vyhotoví novou. Ta pak byla dokončena v r. 1627 nebo na začátku r. 1628 a výtisky z ní měly již uvedené impressum *KMM A Ia až e*. Tisková deska typu *P* byla odložena a přešla buď do majetku A. Goose, dále dědictvím k jinému majiteli, nebo ji zakoupil některý menší vydavatel.

Závěrem lze říci, že existovaly dvě Visscherovy tiskové desky. Je-li můj názor správný, pak výtisk *KMM P* (z r. 1664) pochází z původní rytiny a v tom případě zřejmě existovaly a možná existují výtisky starší než přerovský *KMM A Ia* (z r. 1627). Současně se znovu otvírá problém slova „noviter“ (*Kuchař* 1959, str. 36). Nevylučuji možnost, že i toto původní vydání, které předpokládám, mělo impressum s „Noviter edita... 1623—26“. Je však možné, že tento původní výtisk měl vyryto „Per Nicolaum Iohannidem Piscatorem edita, Anno Domini 1623—26“ nebo podobně a potom vydání z další tiskové desky *A*, ze které pochází i přerovský výtisk *KMM A Ia*, bylo označeno jako „nové“ — „Noviter edita, à Nicolao... 1627“.¹² Tyto mapy vč. dalších vydání byly stále velmi žádané. Proto možná majitel odložené původní desky typu *P* v šedesátých letech 17. století přeryl pouze impressum na „NOVITER EDITA, Anno Domini 1664“ a bez jakýchkoliv oprav v obsahu tiskl z ní mapy. Těchto výtisků bylo pravděpodobně málo a také na horším papíru, určených patrně pro méně zámožné zájemce, kteří si nemohli dovolit kupovat drahá kompendia a atlasy od známých vydavatelů; od kterých se zachovalo přece jen mnohem větší množství různých

tisků, většinou ve sbírkách bývalých světských a církevních hodnostářů. Knihovny méně zámožných zájemců z té doby se však prakticky nedochovaly. Dnes známe jen vřatislavský a brněnský výtisk KMM P.

Poznámky

1) N. J. Visscher (1587—1637), amsterdamský vydavatel map, užíval též latinského jména Piscator.

2) Výtisk KMM P jsem zakoupil pro katedru geografie v prodejně Kniha, n. p. Antikvariát Praha, Karlova ul. 2 v červnu 1967; koupi zprostředkoval dr. V. Diviš.

3) Výtisky jsou uloženy v mapově katedry geografie na přírodovědecké fakultě Univ. J. Ev. Purkyně v Brně: KMM P inv. č. B-2053/8405; KMM A2 inv. č. B-1700/3215 a výtisk KMM A 1e s inv. č. D 22/1 v Mollově sbírce v Univ. knihovně v Brně.

4) Slova „oprava“ a „doplnek“ v bodech ad 2 a 3 nutno chápat ve smyslu srovnání výtisku KMM A 1e s výtiskem KMM P bez ohledu na to, který z nich pochází ze starší rytiny.

5) Autorova domněnka, že jde o značku pastvin, event. luk, i když nejsou ve vysvětlivkách.

6) Pravost výtisku a jeho původ z pol. 17. století ověřila na moji žádost dr. H. Kuskáková, vědecká pracovnice Moravské galerie v Brně. Touto cestou jí děkuji za její ochotu.

7) Podle laskavého sdělení prof. dr. K. Kuchaře, kterému při této příležitosti děkuji za cenné připomínky, zvláště k otázce podpisu A. Goose.

8) Prof. dr. Kuchař na podkladě studia obr. 1 a 2 (v příloze této práce) mi sdělil, že: „Rytina P je z jiné ruky; rytec pracoval rydlem zcela jinak — viz „stínování“ hor: čárky na KMM P vyklíňují na obou stranách, kdežto na KMM A končí čáry hlubokým a náhlým ukončením. Písmena W nebo koncové *tt* se liší.“ Dále mi sdělil, že „nevíme, proč a kdo imitoval Goosovu rytinu; u Visscherů to asi nebylo, Goos r. 1664 nežil, ale možná, že některý jiný nakladatel chtěl mít mapu se jménem Komenského a nejen to — to totiž dělali jiní také —, ale dokonce s přímou řečí Komenského předmluvy. A Goosovu signaturu potom musil imitovat zároveň.“ Připouští ovšem, že při studiu celého výtisku se může najít více dokladů pro i proti této domněnce.

9) Jméno Abrahama Goose je uvedeno na více mapách, pokaždé více méně odlišně. Je možné, že některý autogram je imitován jinou rukou. Ve většině případů však připisují odlišnosti v rytí písmen autogramu vývoji rukopisu A. Goose, jeho neustálé snaze zdokonalovat provedení rytin a dále získávání zručnosti při rytí písma. V každém případě bude vhodné ověřit a doplnit životopisná data A. Gose a prostudovat jeho tvorbu.

10) E. D. Haubner sice již v r. 1724 uvádí, že KMM vznikla v roce 1624 a někteří další autoři později opatřují první vydání KMM tímto datem. Haubnerova zpráva, jakož i dalších, se neopírá o žádná fakta ani není zdůvodněná, v čemž je zásadní rozdíl mezi jeho či jejich a mým podáním.

11) Nutno však připomenout, že doplňky a změny na KMM A ve srovnání s KMM P mohou být různého původu.

12) Slova v dedikaci „... Dabam in exilio...“ mohou znamenat vyhnanství Komenského již od r. 1621 podle patentu ze dne 13. 12. 1621, kterým byli vypovězeni ze země evangeličtí kněží, nikoli jeho trvalý exil po odchodu z vlasti až v roce 1628.

Literatura

1. Kuchař K. (1959): Komenského mapa Moravy (1627). In: Vývoj mapového zobrazení území Československé republiky I. Praha.
2. Kuchař K. (1962): Další vydání Komenského mapy Moravy. Sb. ČSZ 67, str. 91—92.
3. Kuchař K. (1963): Lic a rub starých map Moravy. Katalog výstavy Komenského mapa Moravy. Přerov.
4. Lázníčka Z. (1946): Kdy vznikla Komenského mapa Moravy. Vlastivědný věstník moravský 1, str. 40—41.
5. Soják Fr. — Demek J. — Prošek P. (1962): Cestou za zlatými doley v Hostýnských vrších. Lidé a země 11, str. 343—344.
6. Zapletal L. (1963): Komenského mapa Moravy. Přerov.

Abstract. The author of the still most demanded early map of Moravia was Jan Amos Komenský. His map was printed from several engravings by different editors, e. g. by N. J. Visscher, G. Blaeu, H. Hondt and many others. The print from Visscher's engraving bearing the title „MORAVIAE NOVA ET POST OMNES PRIORES ACCURATISSIMA DELINEATIO. auctore I. A. Comenio.“ from 1627 (in the text referred to as KMM A 1a) is considered as the oldest Comenius's map of Moravia (KMM). This engraving served for prints known under the designation KMM A 1a, b... to e, A2 and A3 (Zapletal 1963, p. 9). In 1961 K. Kuchař discovered in Wrocław (Poland) a print KMM from Visscher's engraving from the year 1664. Since it had a different impress than the dated KMM A 1a originating also from 1664, it was marked KMM A4. We have succeeded in getting for the map collections of the Department of Geography of the Faculty of Science of the J. E. P. University in Brno a print conform to that from Wrocław. I designate it in my paper as KMM P. All up to now known prints from engravings of the types A and P have the impress on the right side at the bottom. It begins with following words „Noviter edita...“ (Kuchař 1959, p. 36).

When comparing the prints of KMM P (illustration on the fig. 1) and KMM A 1e (illustration on the fig. 2) I have found a whole series of differences which could be divided into three groups:

1. differences in the whole arrangement of engravings,
2. differences in the description from the graphological and grammatical points of view,
3. differences in the proper contents of the map (especially in physical and situation elements).

Having evaluated these differences and compared the way of producing the engravings I came to the conclusion that:

- a) there were two Visscher's engravings, i. e. the types P and A;
- b) one engraving served as the model for the other and it was nearly truly imitated; both were engraved by Abraham Goos;
- c) KMM P was made from the older, i. e. from the original engraving;
- d) there existed an older print of Comenius's map of Moravia, older than the known print of KMM A 1a from 1627, and it may still exist;
- e) this supposed oldest print opens the problem of the word „noviter“ again; the supposed print made off the engraving P could have the impress „Noviter edita... 1623—26“; it is possible, however, that it read „Per Nicolaum Iohannidem Piscatorem edita, Anno Domini 1623—26“ or similarly.

DISKUSNÍ POZNÁMKA KE KOMENSKÉHO MAPĚ, VYDÁNÍ 1664¹

Výtisky Komenského mapy s impressem „Noviter edita à Nicolao Iohannide Piscatore Anno Domini 1664“ a s „Noviter edita Anno Domini 1664“ pocházejí skutečně ze dvou různých mědirytin. To jest nové a zásadně zjištění Drápelovy srovnávací studie. S ním současně však vznikly pochybnosti o tom, jaké místo má nově poznaná rytina vůči dávno známé rytině Piscatorově.

Autor uvedl v pozn. 4 ke své stati, že „slova opravu a doplněk nutno chápat ve smyslu srovnání výtisků A s výtiskem P bez ohledu na to, který z nich pochází ze starší rytiny“, jinými slovy, že neurčují časový sled obou rytin. Čtenáře však nepřesvědčí, že, bylo-li něco opraveno nebo doplněno, nebylo předtím chybné nebo že to předtím nechybělo. Přes ohlášenou chronologickou nepřepjatost zastává a upevňuje autor názor, že rytina P byla napřed a špatně a rytina A až potom a dobře. Píše, že na rytině A byl přikreslen kostel, že tu je 13 nově vyznačených značek, dokreslen tok Moravy, přepracován horopis u Hostýnských vrchů atd., a to všechno staví rytinu P před rytinu A.

Autor se domnívá, že obě desky ryl Abraham Goos a sice desku P dříve než A. Já jsem toho názoru, že každá je z jiné ruky a že deska P je pozdější a to nejen svým letopočtem. Autorovi jsem to také sdělil, jak dosvědčují citáty z mého dopisu v pozn. 8. I když mi autor mezitím věnoval fotokopii celé mapy, nepřesvědčil mne její obsah o opaku. Okolnost, že A. Goos r. 1664 již nežil, nebránila tomu, aby někdo jiný nezhotovil duplikát rytiny z r. 1627. Jestliže přitom neimitoval dobře Goosovu signaturu, je mi to pochopitelnější nežli domněnka, že Goos sám byl tak neobratný. Budeme-li stej-

ným, ba větším právem považovat rytinu *P* za napodobeninu, nebudou nás překvapovat její defekty.

Frapantní rozdíl obou rytin je v tom, že při jinak stejném textu a dokonce i vročení (z r. 1664 jsou i výtisky z rytiny *A*) chybí na tisku *P* jméno Visscherovo (Piscatorovo). Kdyby tomu bylo tak, jak se Drápelova domnívá, měla by asi i rytina *P* původně jméno Visscherovo. Kdyby byla deska zůstala v majetku Visscherů, nebylo by jejich jméno vadilo, jako nevadilo na vydání z desky *A* v roce 1664. Autor stati nechává proto desku přejít na jiného majitele, který jméno Visscherovo odstranil. Již při prvním čtení článku M. V. Drápely jsem měl pochybnosti, zda u Visscherů zhotovovali dvě desky téže mapy a doporučoval jsem autorovi, aby uvažoval o obou výkladech, tj. i o tom, že rytina *P* může být pozdější.

Autor si v článku klade řadu otázek, proč by vznikly nedokonalosti rytiny *P*, kdyby byla pozdější nežli rytina *A*, a nenachází pro to vysvětlení, ačkoli je nasnadě, že kopie snadno může být horší než předloha. Autor má proto rytinu *P* jakožto nedokonalou za dřívější práci Goosovu (před r. 1627) a rytinu *A* za opravenou a doplněnou, snad podle samotného Komenského. K tomu chce říci, že všechny „opravy“ a „doplňky“ nejsou toho druhu a rozsahu, aby je byl Goos nebyl mohl udělat na své první (podle Drápely) desce. Tehdejšího rytece by nebylo vyvedlo z míry, kdyby byl věděl, co je v mapě špatně nebo co v ní chybí. Prostě by to opravil a doplnil; všichni dovedli dělat daleko rozsáhlejší korektury a změny a také je podnikali, spíše než by se dávali — v tomto případě lze říci pronik zanic — do nové desky. Nevidím tedy situaci tak jako autor, jakoby „Goos, když viděl to množství oprav a doplňků a věděl, že je schopen lépe popisovat, že jej možná mrzelo rozvržení... a že se dohodl s vydavatelem“. Visscher byl ve dvacátých letech 17. století možno říci začátečníkem v mapové produkci a můžeme se domnívat, že by byl asi svoje podnikání nekomplikoval pro vytčené rozdíly, které by byl obratem vyřídil na první desce, kdyby nějakou byl měl.

Autor považuje za „nepravděpodobné a nelogické, že by některý jiný rytec opatřil rytinu Goosovým jménem“. Proč ne, šlo-li mu jen o vyhotovení *imitace*, na níž jediné nemělo nebo nesmělo být uvedeno jméno Visscherovo. Privilegia na ochranu proti padělkům nebyla přece žádána a udělována zbytečně. Což když tu máme napodobeninu a to zcela očekavatelně nedokonalejší nežli předloha? Ze srovnání výtisků *A* a *P* vynikají spíše křečovitě snahy o dosažení shody, na jaké by rutinovanému rytci vůbec nezáleželo, kdyby rytinu opakoval jen pro nějaké nedostatky předešlé práce. Právě ten „prakticky shodný počet a směr čárek“ (ve stínování hor) je spíše dokladem otrocké kopie než důkazem „jeho neustálé snahy zdokonalovat provedení rytin a získávání zručnosti při rytí písma“. Zní to trochu romanticky a hlavně to není doloženo. Goosovi bylo r. 1627 asi 35 let a i kdybychom dali za pravdu výkladu, že Komenský svěřil Visscherovi mapu již dříve, byl by Goos třicátníkem a hlavně *žádný učeň*, který by se až někdy mezi 1622 a 1627 učil rýt písmo; byl žákem Jodoka Hondia a tenkrát nebyl začátečníkem. Mám za nedoložené, že Goos byl už r. 1622 „pečlivým a přesným pracovníkem se smyslem pro parergy, jemuž písmo činilo jisté potíže“. Na rozdíl od autora nejsem vůbec tak přesvědčen, že výzdobu i mapovou kresbu a popis v rytině *A* obstaral jeden rytec. Především už u Visscherů byla dělba práce na jednotlivých složkách mapy. Nesmíme zapomínat ani na samotného Visschera jakožto rytece, takže nejen Goos, se musí týkat autorovo přání, že „bude vhodné ověřit a doplnit životopisná data Goosova a prostudovat jeho tvorbu“. V tom však budeme nutně odkázáni na úsudek zahraničních historiků kartografie, jimž jsou potřebné prameny přístupnější.

Drápelovo vylíčení předpokládá, že Goos vyryl dvě desky pro Visschera. Poněvadž se mu první nelíbila, „dohodl se s nakladatelem, že nebude provádět opravy na dosavadní tiskové desce, ale že zhotoví novou“. Kdyby tomu tak bylo, nebyl by asi Visscher čekal několik let, až se Goos zdokonalí v kompozici a v rytí písma. Visscher obchodoval s mapovými aktualitami třicetileté války a sotva by byl zdržoval pro tyto důvody vydání kterékoli z nich.

Z toho, že některá místa v rytině *A* jsou lepší nežli v rytině *P*, nechci ještě soudit, že rytec opravil tyto končiny podle nějakého sdělení nebo cesty Komenského, a dokonce podle diferencí *A—P* takovou cestu rekonstruovat. Proč se místy chyby v rytině *P* kumulují, nelze zodpovědět; zcela dobře to mohla být rytcova indispozice nejrůznějšího původu, ale asi náhodná, když jiné partie mapy *P* jsou zase nesrovnatelně lepší.

Tolik na doplnění mých připomínek k Drápelově stati; autorovo pečlivé srovnání obsahu obou rytin nutí nás zamyslet se nad situací v mapové výrobě v době, kdy se Komenského mapa připravovala do tisku, ale nestačí k tomu, abychom mohli podle rytecké přípravy postnout vznik o několik let nazpět.

K. Kuchař